

I Østerdalen er tømmer, never og torv viktige komponenter i seterbygningene. Tynset i Hedmark.

Foto: Kari Stensgaard / NIBIO

HVORDAN STÅR DET TIL PÅ SETRA?

Bygningsmiljøer

Seterhusene er våre siste håndfaste vitner om levemåten på setra og er kulturminner av stor verdi. Den tradisjonelle seterdrifta er sterkt redusert og setrene brukes nå mest til rekreasjon. Bruksendringen har hatt stor innvirkning på landskap og bygningsmiljøer.

Setervoller og beitelandskap gror igjen, produksjonshus er i forfall og fritidshus overtar.

Omfattende seterundersøkelse

I perioden 2009 - 2015 har NIBIO undersøkt nær 1700 seterlegg spredt rundt i landet. 7090 bygninger er registrert, 5226 av dem i stående tilstand. Rapporten "Hvordan står det til på setra" viser, gjennom statistikk og bilder, dagens situasjon med hensyn til setrenes bruk og tilgjengelighet, innhold og tilstand i bygningsmiljøer og gjengroing av setervoller.

En rik kulturarv

Seterbruket i Norge har skapt et landskap med store biologiske og kulturelle verdier. På slutten av

1800-tallet var trolig 100 000 setre i bruk. I dag er tallet om lag 900, og det minker år for år.

Setrene byr på et mangfold av bygningsmiljøer. Seterdrift har vært svært utbredt i Norge, men forutsetningene for setring har variert. Ulikheter i klima og terreng, eiendomsforhold og avstander, sosiale vilkår og tradisjoner, gjorde at folk fant ulike tilpasninger og driftsmåter. Mens noen setre har vært utstyrt med stor og solid bygningsmasse, har andre bare hatt et lite, enkelt kryppinn for budeia.

Et kjennetegn på eldre seterbygninger er nøkternhet i størrelse og materialbruk. Når gården trengte nye, større og bedre hus, kunne de gamle husene havne på

setra og få en ny funksjon der. Det betyr at seterhus kan være svært gamle og at setrene har fungert som et oppbevaringssted for gammel lokal byggeskikk.

Seterbebyggelsen er kilde til kunnskap om byggeskikk, levekår og ressursutnyttelse i eldre og nyere tid. Bygningene er samtidig verdifulle for ny bruk.

Kulturarv under press

I dag er mange uthus på setrene forfalt eller fjernet, mens bolighus er oppgradert og endret. Seteranlegg

er mer eller mindre omgjort til hyttetun. Dette gjør sammenhengen mellom seterbygningene internt og mellom setra og omgivelsene, mindre tydelig. Da blir det vanskeligere å "lese" og forstå setras opprinnelige funksjon. Den kulturhistoriske verdien er redusert.

Tilstand og bruk

I undersøkelsen finner vi 4 % av setrene i aktiv drift med melkeproduksjon, mens rundt 60 % benyttes som fritidsanlegg. På 37 % drives beite eller slått.

Plattinger og verandaer er relativt nye og fortsatt fremmede elementer på setrene. Møre og Romsdal.

Foto: Jan Reyer Elders / NIBIO

Mange stoler på Vestlandet har fjøsrom i muren under stølsbua. Bremanger i Sogn og Fjordane.

Foto: Frode Bentzen / NIBIO

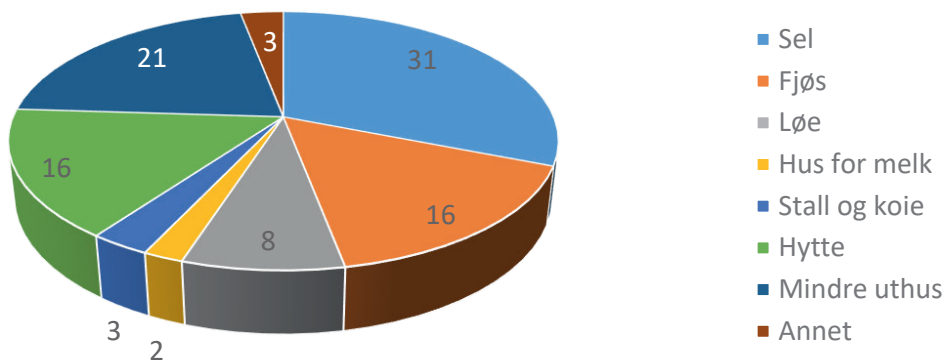
Mye av melkestellet foregikk i selet, men enkelte setre hadde egne ystehus. Oppdal i Sør-Trøndelag.

Foto: Grete Stokstad / NIBIO

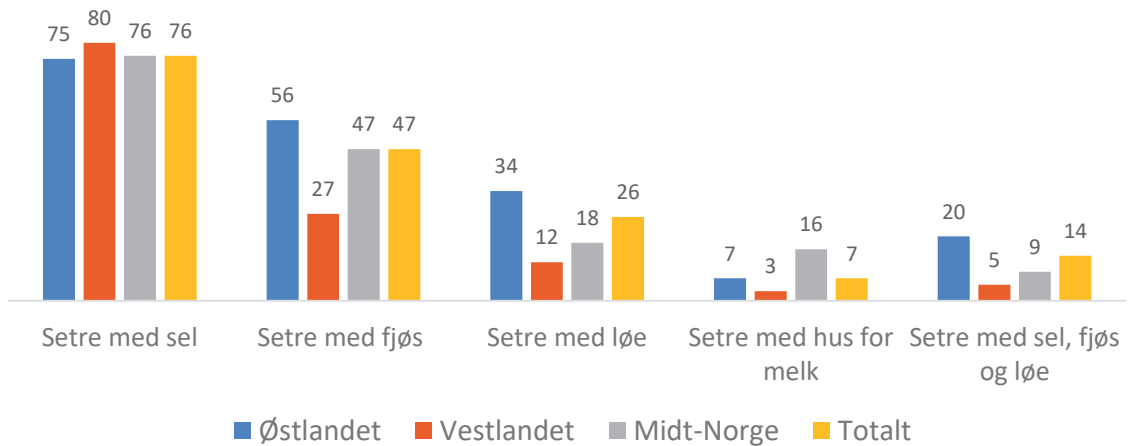

Fjøs med dobbel steinmur og staselig portal over nyrestaurert inngangsdør. Tolga i Hedmark.

Foto: Kari Stensgaard / NIBIO

Figur 1: Stående bygningsmasse på setrene fordelt på hustyper. Tall i prosent.

Figur 2: Andel setre med tradisjonelle seterhus i stående tilstand. Tall i prosent.

27 % av setrene er forlatt og overgitt til forfallet. Halvparten av disse har fortsatt stående bygninger.

Totalt sett er halvparten av bygningsmassen på setrene i god tilstand. En fjerdedel er i ulike stadier av forfall, og den siste fjerdedelen består av tufter og ruiner. Det står dårlig til med fjøs og løer. Selene er i en mellomstilling mens hyttene er i god tilstand. Se Figur 3.

Bygninger uten bruksverdi forfaller i større grad enn de som fortsatt gjør nytte. Mange seterhus var enkelt bygd, og kan være både kalde, trange og upraktiske for dagens bruk. Trenden i dag er at bolighus rustes opp mens uthusene forfaller. Vi ser blant annet at sel har fått påbygg, verandaer, og flere og større vinduer. Samtidig legges det også ned mye solid arbeid i å holde hus i stand etter tradisjonell skikk.

Hva finnes av hus på setrene i dag?

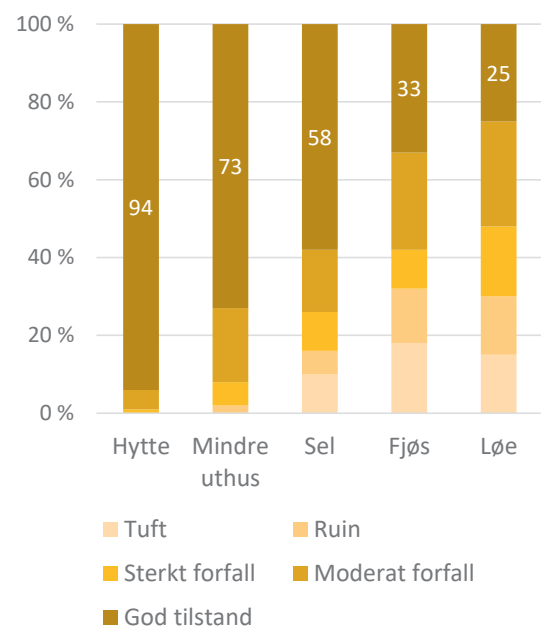
Seterstuer (sel) og fjøs utgjør tilsammen nær halvparten av de stående bygningene på setrene, men det er dobbelt så mange sel som fjøs bevart. Hytter, doer og mindre uthus utgjør også en stor andel. Andre tradisjonelle seterhus som løer, staller, ystehus og avkjølingshus, er det få av. Et mindre antall naust, grillhytter, stabbur, tekniske hus med mer er samlet i posten Annet. Se Figur 1.

Mange av de tradisjonelle seterhusene er fjernet eller forfalt til ruiner og tufter. Tre fjerdedeler av setrene har sel bevart i stående tilstand. Halvparten av setrene har stående fjøs, en fjerdedel har løe og svært få har hus for melk. 14 % av setrene har både sel, fjøs og løe i stående tilstand. Se Figur 2. På Østlandet og i Midt-Norge har det stått fjøs på så å si alle setre og løe på de fleste, og disse tallene forteller om store tap. For Vestlandet, der mange støler ikke har hatt egne fjøsbygg og der det også var færre løer, har tallene mindre å fortelle om tap.

Oftest finnes det bare rester igjen av seterhusene, mens hytter har tatt over de gamle tufter. Troms.

Foto: Linda Aune-Lundberg / NIBIO

Figur 3: Tilstand på de vanligste husene på setra, andelen i god tilstand er også angitt med tall.

På østre del av Hardangervidda er setrene bygd i tømmer, mens steinbuene dominerer på vestvidda. På Agastølen er fem buer bygd sammen rundt en innhegning. Eidfjord i Hordaland.

Foto: Kari Stensgaard / NIBIO

Løer finnes i mange former og størrelser, men er hustypen som er i dårligst forfatning på setrene i dag. Denne rekka av naust med høyrom på Herdalssetra er derimot i godt hold. Norddal i Møre og Romsdal.

Foto: Kari Stensgaard / NIBIO

Referanse: Stensgaard, Kari 2017: Hvordan står det til på setra? Registrering av setermiljøer i perioden 2009 – 2015. NIBO-rapport 2017/88.

FORFATTER:

Kari Stensgaard

Avdeling for arealundersøkelser

Norsk institutt for bioøkonomi - NIBIO

Raveien 9, 1431 Ås (kari.stensgaard@nibio.no)